

ÇANAKKALE ŞEHİTLER ABİDESİ

Dr. Öğr. Üyesi Mithat ATABAY

Çanakkale Şehitler Abidesi, Eski Hisarlık Tepe üzerinde Çanakkale Savaşları'nda şehit olan askerlerin anısına inşa edilen ve Çanakkale Zaferi ile özdeşleşen bir eserdir.

Abidenin öyküsü, 1943 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nın Çanakkale Cephesi'nde verilen şehitlerin hatırasını ve Çanakkale Zaferi'ni ebedileştirmek amacıyla açtığı proje yarışmasıyla başladı. Proje yarışmasının şartları 22 Nisan 1943 tarihinde ilan edildi. İlanda “Çanakkale’de Alçıtepe’de Zafer ve Meçhul Asker Abidesi inşa edileceği” belirtilerek yarışmaya “Türk Yüksek Mimar ve Yüksek Mühendis ve Heykeltıraşları”nın katılabileceği belirtilmişti. Yarışmada “*eseri birinciliği kazanana vergiler hariç 3.000 lira, ikinciliği kazanana 2.000 lira, üçüncülüğü kazanana 1.000 lira ödül*” verilecekti. Yarışmaya başvurular 1 Eylül 1943 tarihinde sona erecekti.

Millî Savunma Bakanlığı, Alçıtepe’de yapılacak “Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Abidesi” adını taşıyan projenin yapımı için toplam 1.000.000 lira tahsis etmişti. Projeye başvuran eserleri Tümgeneral Remzi Yiğitgüden, Suut Kemal Yetkin, Paul Bonatz, Hüseyin Kara, Ethem Malkoç, Bedri Tümay, Faruk Akyüz ve Safiyeddin Big’den oluşan jüri değerlendirecekti. Yarışmaya 37 proje gönderildi. Jüri, 15 Mart 1944 tarihinde Orduevi Salonu’nda toplanarak yarışmaya gönderilen eserleri incelemeye başladı ve incelemesini 29 Mart 1944 tarihinde tamamlayarak yarışma sonucunu açıkladı. “Çanakkale Zafer ve Meçhul Asker Abidesi Projesi” yarışmasında birincilik ödülünü Yüksek Mimar

Feridun Kip kazandı. Projeyi hazırlayanlar Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular’dı. Ancak henüz mezun olmadıkları için Feridun Kip onların adına yarışmaya başvurmuştu. İkinciliği Yüksek Mimar Kadri Duna, Fasih Metegil, Nobar Acemoğlu, Maruf Önal ve Sermet A. Ceylan’dan oluşan ekip, üçüncülüğü ise Yüksek Mimar Eyüp Kömürcüoğlu’nun projesi kazandı.

Jüri raporunda “*Bu eser tek taşı değişmeyecek bir şaheserdir.*” cümlesi ile projenin değerini belirtti. Ama mali imkânsızlıklar sebebiyle abidenin yapımına başlanamadı.

Proje yarışmasından dokuz yıl sonra Milli Türk Talebe Birliği ısrarla, politikacılara, ülkeyi yönetenlere yaptığı çağrılar sonrası Şehitlikleri İmar Cemiyeti’ne bağlı İstanbul Valiliği bünyesinde “Çanakkale Şehitler Abidesi Yaptırma Komitesi” oluşturuldu.

1952 senesinde Çanakkale savaş alanlarını gezen Kurmay Yarbay Cemal Yıldırım unutulmuş bu konu üzerinde durdu. İstanbul Valiliği, abidenin yapımına başlanması çalışmalarına öncülük etti. Abidenin inşaatını yapmak için bir komite kuruldu. Komite üyeleri Emin Nihat Sözeri, Muhlis Erdener, Hamdi Mocan, Kurmay Yarbay Cemal Yıldırım, Tevfik Demircigil, Mustafa İnan, Orhan Safa, Mithat Özdeş ve Mükerrerem Taşçıoğlu’dan oluşuyordu. Komite, Şehitlikleri İmar Cemiyeti’ne bağlı olarak çalışacaktı. “Şehitlikleri İmar Cemiyeti Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi” adını alan bu çalışma grubunda görevler paylaşıldı.

Çanakkale Abidesi’nin inşa edilecek yerin zemin etütleri yapıldı ve Alçıtepe’nin uygun olmadığına karar verildi. Yapılan zemin etütleri sonucu İstanbul Teknik Üniversitesi’nden Prof. Dr. Emin Onat, Prof. Dr. Mustafa İnan, Prof. Dr. Orhan Safa ve proje mimarlarından oluşan teknik heyet,

abidenin Hisarlık Tepesi'ne inşa edilmesine karar verdi.

1952 yılı Eylül ayında abidenin yapımı için ilk yardım kampanyası başlatıldı. Toplumun her kesimi bu kampanyaya iştirak etti.

Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi, abidenin inşaatı için ihaleye çıktı ve 1954 yılında yapılan ihaleyi Mühendis Sırrı Onural ile kereste taciri Hayrettin Aksoy kazandı. İhale bedeli 1.648.234 lira idi. İnşaat beş yüz iş gününde bitirilecekti.

17 Nisan 1954 günü saat 10.00'da Hisarlık Burnu'nda Askerî Bando'nun iştirak ettiği binlerce insanın İstiklal Marşı'nı söylemesi ve Türk Bayrağı'nın göndere çekilmesiyle başlayan törende Abide'nin dört ayağında ikişer kurban kesilerek ilk harç Kolordu Komutanı Nurettin Aknoz, Çanakkale Valisi Cemal Tarlan ve diğer zevat tarafından temele konuldu. 17 Nisan 1954 tarihinde Abide'nin temeli atılırken Cumhurbaşkanı Celal Bayar aracılığıyla Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na gönderilen Kore Türk Şehitleri toprağı da Çanakkale Şehitler Abidesi temeline konuldu.

1955 yılında Abide inşaatında kullanılan beton ve malzemelerin istenilen nitelikte olmadığı tespit edildiğinden inşaat geçici olarak durduruldu. İnşaatın tekrar 20 Nisan 1955 tarihinde başladı. İnşaatın başlamasından kısa bir süre sonra teknik heyet, Çanakkale Şehitler Abidesi'nin temeline dökülen betonun şartnameye uygun olmadığını belirledi ve bunun üzerine inşaat durduruldu. Çürük temelin güçlendirilmesi için proje yaptırıldı. Prof. Rıfat Yazar, Prof. İhsan İnan ve Prof. Feridun Arsan'dan oluşan teknik heyet, müteahhitlerin inşaatı yapamayacakları şeklinde bir rapor verdi. Diğer taraftan yapılan incelemede müteahhitlere teslim edilen 42 ton demir ile 122 metre küp kerestenin karaborsada

satıldığı anlaşıldı. 26 Mart 1956 tarihinde sözleşme feshedilerek müteahhitler aleyhine dava açıldı ve abidenin inşası için yeniden ihaleye çıkıldı. 10 Eylül 1958 tarihinde gerçekleştirilen yeni ihale ile Yüksek Mühendis Ertuğrul Barla ve ortaklarına 1.708.918 liraya abideyi inşa etmesi kararı verildi.

Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmeler inşaat malzemelerinin fiyatlarını yükseltmiş ve halktan toplanan para bitmişti. Abide inşaatının temel takviyesi tamamlanmış, granit kaplama on iki metreye yükselmişti. Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi üyelerinin büyük bölümü işlerinin çokluğu veya sağlık gerekçeleriyle istifa etmişlerdi. Bunların yerine yeni üyeler seçildi ve Çanakkale Şehitler Abidesi inşaatının bitimine kadar; Emin Nihat Sözeri, Dr. Hikmet Arda, İhsan Üner, Cevdet Bereket, Coşkun Meltem, Mükerrerem Taşcıoğlu, İffet Halim Oruz ve Ertuğrul Ceylan canla başla çalıştılar. Bu komiteye daha sonra gazeteci Necmi Onur da dâhil edilecekti.

Abide inşaatının yeniden ihalesi için gazetelere ilanlar verildi ve İnşaat Yüksek Mühendis Ertuğrul Barla ve iki ortağı Osman Gencal ile Muammer Yeşildağ'a 20 Eylül 1956 tarihinde 1.708.918 liraya ikinci defa ihale edildi. İhtiyaç duyulan inşaat masrafının karşılanabilmesi için Abdi İpekçi'nin yayın yönetmeni olduğu *Milliyet* gazetesi bir kampanya başlatarak halktan para yardımı toplamaya başladı. Toplumun her kesimi bu konuya duyarlı davrandı ve kısa sürede istenilen para toplanabildi. Çanakkale Şehitler Abidesi 21 Ağustos 1960 yılında tamamlanabildi.

Açılış töreni 21 Ağustos 1960 Pazar günü saat 15.00'te yapıldı. Törene İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başladı. Milli Birlik Komitesi Üyesi Kurmay Albay Fikret Kuytak, Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in mesajını okudu.

Yapılan bu konuşmadan sonra Çanakkale Şehitler Abidesi İnşa Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri kürsüye gelerek Abide'nin temelinin atılması süreci, yapımı, yaşanan sıkıntılar ve açılışına kadarki safahatını anlattı. Sonra malul gaziler, emekli muharıpler, gençlik cemiyetleri ve kadınlar adına konuşmalar yapıldı. Törene bayrak direğini hibe eden (ancak gümrük mevzuatı sebebiyle tören alanına henüz dikilemeyen) Amerikalı William Johnson'un oğlu Steve Johnson da katıldı ve tören sırasında hemen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın yanında yer aldı.

Konuşmalar sona erdikten sonra Çanakkale Şehitler Abidesi'nin iki ayağına gerilen kurdeleyi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay kesti.

Morto Koyu'na bakan ve Çanakkale Boğazı'nın girişine hâkim bir yerde inşa edilen Abide'nin yüksekliği 41 metre 70 santimdir. Abidenin esas gövdesi zeminden 38 metre 75 santim yüksekliğinde dört adet, kolları 7,5 metre olan L şeklinde kutu gövdeli ayak ile bu dört ayak üzerine oturan 5 metre yüksekliğinde yine kutu gövdeli takke kısmı ile birbirine bağlanmıştır. Abide yukarı doğru eğimle yükselmekte, ayakların şeref holü hizasında dıştan 25 metre olan genişliği takke dibinde yukarıda 23 metre 10 santime düşmektedir.

Abide'nin esas gövdesi 30 x 30 metre boyutunda bir şeref holü ile ve 45 x 45 metre ebadında bir plato ile çevrilmiştir. Her iki seviye de taş kaplamadır. Giriş kısmı plato dâhil 175 metre boyunda ve 45 metre enindedir.

Abide'nin altında daha önceleri yer alan müzenin üzerine rastlayan ayağın içinde yer alan merdiven, bayrak asmak amacıyla takke kısmına çıkmak için kullanılmaktadır.

Çanakkale Şehitler Abidesi için halktan ve resmî kuruluşlardan toplanan tüm para 4.153.767 liradır. Bu paranın 1.686.251 lirası Milliyet gazetesinin açtığı kampanyada halktan toplanmıştır.

Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi, Abide'yi Genelkurmay Başkanlığı'na teslim etmeden önce tüm hesapları Maliye Bakanlığı Müfettişleri tarafından incelendi ve aklandı.

1961 yılından beri Çanakkale Zaferi'nin kutlamaları Çanakkale Şehitler Abidesi'nde yapılmaktadır. Abide, Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne bağlı ama ondan bağımsız olarak çalışan "Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi" tarafından ve bu komitenin sorumluluğunda yaptırılmıştır. Tamamen gönüllü olarak sekiz yıl boyunca çalışan dokuz komite üyesinin, özverili çalışmalarıyla Çanakkale Şehitler Abidesi tamamlanmıştır.

"Abide ile hiç kimse 'Bu benim eserimdir.' diye övünemezdi. Zira bu muhteşem Abide ne bir hükümetin ne bir iktidarın ne bir zümrenin ne şunun ne bunun eseridir. Abide, milletçe kazanılmış büyük zaferin aziz şehitleri için gene millet tarafından dikilmiştir. Biz bu konuda memleketin birer ferdi olarak üzerimize düşen en tabi vazifeyi yerine getirdik. Vazife yapılıncaya da övünülmez, sadece bir iç huzuru duyulur. Biz şimdi o huzurun tadını yudumluyoruz."

Abide'nin altında yer alan "Savaş Eserleri Müzesi", Çanakkale Muharebeleri ile ilgili tablo, fotoğraf, eşya, savaş alanında bulunmuş silah, araç ve gereçlerini içermektedir. 21 Ağustos 1971'de Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz Kraliçesi II. Elizabeth tarafından açılmıştır. Çanakkale Müze Müdürlüğü'nün bakım ve kontrolü altında bulunan Müze, 2006'da Abide'nin depreme karşı dayanıklı hale getirilmesi çalışmaları sırasında geçici olarak

kapatılmıştır. Ancak henüz Müze'ye ilişkin yeni bir düzenleme yapılmamıştır.

Abide'nin çevresinde savaşta kullanılan çeşitli toplar, torpiller ve diğer savaş malzemeleri sergilenmektedir. Metin Yurdanur'un "*Mustafa Kemal Çanakkale'de*" Anıtı yeni yapılan şehitliğin yanında yer almaktadır.

Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa'yı Conkbayırı'nda siperde gösteren bir anıt, ayrıca heykeltıraş Prof. Tankut Öktem tarafından yapılan yaralı bir askeri taşıyan Türk askeri heykeli de mevcuttur.

1999'da ayaklar üzerindeki kabartmalara, savaşı simgeleyen rölyefler yapılmış olup birkaç yıl önce üstteki başlık kısmının kaplaması da tamamlanmıştır.

Abide'nin karşısındaki tören alanına bakan kısımda, başta Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere diğer savaş kahramanlarının da olduğu büyük bir rölyef dikkat çekmektedir. Tören alanında ayrıca bir benzeri Anıtkabir'de olan büyük bir bayrak direğinde Türk bayrağı dalgalanmaktadır.

Bunun yanı sıra diğer bazı şehitliklerde olduğu gibi bir şadırvan ve mescit yer almaktadır. Abide'nin ön kısmında Çanakkale Savaşları sırasında şehit olan askerlerden tespit edilenlerin isimleri özel bir alanda levhalara yazılmıştır.

Türk Milleti, kendisine karşı gelecek her türlü saldırıya karşı her zaman birlik içerisinde olduğunu 21 Ağustos 1960 tarihinden beri Çanakkale Boğazı'nda yükselen Çanakkale Şehitler Abidesi'ni yaparak gösterdi.

Çanakkale Şehitler Abidesi, bu topraklar için vatanın her köşesinden gelerek canlarını seve seve veren atalarının ruhlarının göğe yükseldiği, gelecekte de aynı yolda hayatlarını seve seve verecek

olan torunlarının kalplerinin birlikte attığı buluşma noktasıdır. Şehitler Abidesi, bu yüce duygunun sarsılmaz bir ifadesidir.

Kaynakça

- Atabay, Mithat. *Bir Milletın Dirilişinin Belgesel Öyküsü Çanakkale Şehitler Abidesi*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları, 2018.
- Ener, Kadri. *Çanakkale'de Hatıralar*. İstanbul: Sucuođlu Matbaası, 1954.
- Erginbaş, Doğan ve İsmail Utkular. "Çanakkale Abidesi" *Arkitekt*, c.1958/4, sayı:293, s.148-150.
- Kitapçığıl, Vefik. *Vali Kitapçığıl'in Anıları*. Ankara: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri, 1993.
- Onur, Necmi. *Çanakkale Savaşları ve Şehitler Abidesi*. İstanbul: Gün Matbaası, 1960.
- Taşçıoğlu, Mükerrerem. *Bakan Olmak*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.

Atıf

Atabay, Mithat. "Çanakkale Şehitleri Abidesi", Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2022.

Mithat Atabay, "Çanakkale Şehitleri Abidesi", *Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi*, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2022.